

درس آشنایی با رجال و درایه استاد سید مجتبی نورمفیدی

تاریخ: ۲۹ آبان ۸۹

موضوع کلی: مقدمات

مصادف با: ۱۳ ذی الحجه ۱۴۳۱

موضوع جزئی: سیر تدوین حدیث نزد شیعه

جلسه:

«الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی محمد وآله الطاهرین و اللعن علی اعدائهم معین»

منبع سوم:

در جلسه گذشته اجمالاً به سیر تدوین حدیث، نزد اهل سنت اشاره کردیم و منتهی شد به مهمترین منابع حدیثی اهل سنت که فهرستوار عرض میکنیم و بعد هم سیر تدوین حدیث نزد شیعه را خواهیم گفت و بعد از این مقدمه وارد بحث اصلی میشویم، ما به مهمترین منابع حدیثی اهل سنت اشاره کردیم و گفتیم که موطأ ابنمالک، مسند احمد بن حنبل و صحاح سته از مهمترین منابع حدیثی اهل سنت هستند. در مسند احمد بن حنبل (۱۶۴-۲۴۱) بیش از ۳۰۰۰۰ حدیث نقل شده، خودش میگوید این کتاب را از بین ۷۵۰۰۰۰ حدیث انتخاب کردهام. تفاوت‌هایی هم بین این منابع حدیثی وجود دارد که بعداً به آنها اشاره خواهیم کرد، در بین این هشت کتاب که به عنوان جوامع روایی اهل سنت مطرح است مهمترین آنها، صحیح بخاری است، بعد صحیح مسلم، به همین جهت شروع متعدد و تعلیقات زیادی بر این دو کتاب نوشته شده است.

غیر از این منابع مهم، در طول دورانهای بعد هم جوامع روایی دیگری پدید آمد که آنها هم به نوعی مورد توجه قرار گرفتند که به بعضی از آنها اشاره میکنیم: سنن دارمی که ابو محمد عبدالله بن عبدالرحمن (م. ۲۵۵ ه.ق) آن را نوشتهاست، سنن بیهقی که مربوط به ابی بکر احمد بن حسین خسرو جردی (م. ۴۵۸ ه.ق) است، مسند ابی یعوانه اسفراینی (م. ۳۱۶ ه.ق)، المنتقی، مربوط به عبدالسلام بن عبدالله حرانی معروف به ابن تیمیه (م. ۶۵۲ ه.ق) نیل الاوتار تألیف محمد بن علی بن محمد یمنی (م. ۱۲۵۰ ه.ق).

اما در بین شروحاتی که بر صحیحین مسلم و بخاری نوشته شده است دو کتاب زیر از بقیه مشهورترند:

— فتح الباری فی شرح صحیح البخاری که ابن حجر عسقلانی (م. ۸۵۲ ه.ق) — شافعی مذهب بوده و در مصر زندگی میکرد — آن را نوشته است.

— المنهاج فی شرح صحیح مسلم بن حجاج معروف به شرح نووی (م. ۶۷۶ ه.ق) که نووی هم مانند عسقلانی شافعی مذهب بوده ولی شامی بوده است.

^۱ . نوا شهری از نواحی دمشق است.

این اجمالی از مهمترین منابع حدیثی اهل سنت بود که عرض شد البته کتابهای دیگری هم وجود دارد که تفصیل آنها را میتوان با رجوع به بعضی کتابها از جمله فهرست ابن‌دینم که تفصیلاً راجع به این امور بحث کرده است، به دست آورد.

تاریخ تدوین حدیث نزد شیعه:

به نظر شیعه اولین کسی که کتاب حدیثی تدوین کرده است امیرالمؤمنین (ع) بوده‌است که معروف به «کتابُ علی» می‌باشد. در روایتی از امام باقر (ع) نقل شده که امام مکرر نقل میکند: رأیتُ فی کتاب علی... یا قرأتُ فی کتاب علی...، که این کتاب را پیامبر (ص) به علی (ع) املا فرموده‌اند و حضرت علی (ع) کتابت نموده است و در زمان امام باقر (ع) این کتاب توسط امام به حکم بن عتیبه نشان داده شد، لذا اولین کسی که در زمان پیامبر (ص) کتاب نوشته است خود امیرالمؤمنین (ع) است. غیر از علی (ع) اصحاب دیگر پیامبر (ص) هم کتابهایی داشته‌اند از جمله: ابورافع (م. ۳۵ ه.ق) کتاب السنن و الاحکام و القضا را نوشته است، سلمان فارسی، ابوذر غفاری هم کتاب حدیث داشته‌اند، ابورافع دو تا پسر داشته به نام علی بن ابورافع و عبدالله بن ابورافع که جزو کاتبان احادیث امیرالمؤمنین (ع) هم شدند، در مجموع آنچه که به طور خلاصه عرض میشود این است که اهتمام به کتابت حدیث و تدوین احادیث در نزد اهل بیت از خود امیرالمؤمنین (ع) تا فرزندان حضرت وجود داشته است و نه تنها نهی از کتابت نبوده بلکه تأکید بر کتابت حدیث بوده است، هرچند که تا زمان امام باقر (ع) و امام صادق (ع) مجالی برای ترویج علنی حدیث وجود نداشته است.

سؤال: با اینکه اهل بیت امر به کتابت حدیث میکردند و خود، اهتمام به کتابت حدیث داشتند و این اهتمام در بین اصحاب هم وجود داشت، چرا احادیث وارده از اهلیت در آن ایام رواج پیدا نکرد؟ به عبارت دیگر علل و عوامل عدم رواج حدیث در بین پیروان اهلیت چه بوده است؟

جواب:

اولاً: سختگیریها و کنترل‌های شدید بنیامیه برای جلوگیری از ترویج احادیث اهلیت مهمترین عامل بود، از زمانی

که خلفاء خلافت را به دست گرفتند نقل و کتابت احادیث نبوی را منع کردند که این منع شامل احادیث اهلیت هم میشد و بعداً این منع در مورد احادیث حضرت علی (ع) شدیدتر شد

ثانیاً: گرفتاریهای علی (ع) و اولادش بود که مجالی برای کتابت احادیث نداشتند، خود علی (ع) در یک دوره بیست و پنج ساله در انزوا بودند و زمینه ترویج حدیث را نداشتند بعد از خلافت هم مشغول جنگ و دفع فتنه دشمن بودند، بعد از امیرالمؤمنین (ع)، امام حسن (ع) و امام حسین (ع) و امامسجاد (ع) همان مشکلات را داشتند و امکان ترویج حدیث را نداشتند.

سؤال: چرا با اینکه علی (ع) و دیگر ائمه میدانستند که آیندگان به سخنان آنان نیاز خواهند داشت سخنان خود را کتابت نکردند؟

جواب: اولاً: با توجه به منعی که وجود داشت اصحاب نمی توانستند آزادانه نقل و کتابت حدیث داشته باشند و آن مقدار از احادیث هم که به دست ما رسیده است با سختی فراوان جمع آوری شده است.

ثانیاً: نوشتن کتاب در آن زمان مرسوم نبوده و شاید جهت دیگر این بوده است که شائبه نگارش کتابی مستقل در کنار قرآن، در اذهان ایجاد نگردد و همچنین با توجه به آنچه ذکر شد شرایط هم وجود نداشته است.

در هر صورت عواملی که ذکر شد باعث شد که کتابت و نقل حدیث تا زمان امامباقر(ع) و امام صادق(ع) با رکود مواجه شود و از زمان امامت حضرت باقرالعلوم(ع) و امامصادق(ع) تدوین حدیث شروع شد و اوج گرفت و در زمان امام رضا(ع) و بعد از آن توسعه پیدا کرد. کتابهای زیادی در این دوران نوشته شده است تا جائیکه شیخ مفید نقل می کند: امامیه از زمان امام علی(ع) تا امام عسکری(ع) ۴۰۰ کتاب نوشته‌اند که به اصول اربعة مأة معروف شده است.

نکته: آنچه قابل توجه است این است که عمده منابع حدیثی اهل سنت که از اوائل قرن سوم شروع شده، همه بعد از عصر امام باقر(ع)، امام صادق(ع) و امام رضا(ع) و اصحاب خاص این سه بزرگوار بوده است و مؤلفین این منابع، بی‌واسطه یا باواسطه از ائمه استفاده کرده‌اند، مثلاً در باره ابوحنیفه مینویسند که در مجلس درس امام صادق(ع) شرکت می کرده است.

بحث جلسه آینده: بررسی اصطلاحاتی از جمله اصل، کتاب، مصنف، جوامع و... خواهد بود.

«الحمد لله رب العالمین»

